

beth, som också bott i Stockholm, och som var med under intervjun ”gjorde inpass då och då” och vid en fråga från författaren huruvida hon brukar gå i skogen säger hon: ”Nej, jag ser det nog inte på samma sätt som Erik. /.../ Men det tror jag, att man måste ha lärt sig det där också, få rutin för att se på samma sätt som Erik” (s. 165–166). Finns något annat som står för frihet för Elisabeth?

Avhandlingen har ett relationsperspektiv i så måtto att den tar upp relationen mellan flera samhällsnivåer. Relationsperspektivet i lokalsamhället är dock inte lika fokuserat, trots att Hansen påpekar att t.ex. begreppet *plats* bara får betydelse när det är infogat i sociala relationer (s. 27). Sociala relationer inbegriper ju också kategorier som byalag, ungdomar, inflyttare, pensionärer, återvändare etc., dvs. stratifieringen och relationerna kan se olika ut på olika platser. Kapitlet ”Hemma i byn” innehåller många intressanta infallsvinklar och beskrivningar. Här talas om byn som moralisk gemenskap, om släktskap som sammanhållande genom genealogisk kunskap och som åtskiljande genom olika former av lokalt ägande. Här talas om reciprocitet och ”utanför lagen”. Här talas om inflyttare som strategiska resurser, som förvaltare av lokala värden. Här finns mycket nämnt som man blir nyfiken på, som man skulle vilja veta mer om. Hur ser t.ex. kollektiva och individuella strategier ut i relation till varandra för glesbygdens människor? På sidan 147 talar Hansen om lokal tillhörighet som gåva och jag blir nyfiken på hur han menar. Men det utvecklas inte och det finns ingen hänvisning till den rika litteratur som finns på området med Marcel Mauss i förgrunden.

Kapitlet ”Mellan bygd och glesbygd” är ett välskrivet kapitel där Hansen diskuterar teoribildningen kring det lokala och dess omvärld, byns relationer till byden, glesbygden, den nationella och globala nivån. Här tar han upp problematiken kring behovet av kulturell markering. Två huvudlinjer träder fram, den ena som menar att kulturell markering är ett svar på en ökande ekonomisk och kulturell integration, globaliseringsprocesser etc. och den andra som menar att kulturell markering svarar mot redan existerande strukturella skillnader. I Hansens material finns exempel på dessa processer både inom lokalsamhällena och på den regionala nivån. Hit kan man hänföra en karneval som Storsjöyran i Östersund. Karnevaler och andra ritualer som speglar maktförhållanden är intressanta i sammanhanget. Man blir dock inte riktigt på det klara med var Hansen själv står i diskussionen om kulturell marke-

ring. Här finns naturligtvis en svårighet i att han rör sig på flera nivåer. Han tar upp det regionala motståndet utan att vi egentligen får veta så mycket om vilka aktörer som är inblandade och vilken relation motståndet har till motsträvigheten. Han berör bara helt kort eldsjäl och byutvecklare, en kategori av aktörer som finns både på den regionala och lokala nivån. Och när det gäller den lokala nivån får vi inte veta särskilt mycket om kulturella uttrycksformer.

Kjell Hansens avhandling är både idé- och innehållsrik. De begrepp han prövar är väl värda att pröva, inte minst som nya infallsvinklar i en pågående diskussion. Hans fråga om hur marginaliseringsprocesserna på svensk landsbygd ser ut, hur de startar och vidmakthålls samt inte minst vilka oanade och oönskade effekter lagar och regleringar kan få, är högst relevant. I det skenet är också ett stort material av godo. Den inriktning på mer övergripande forskning om landsbygd och glesbygd som Hansen har kräver ett större grepp. Huvudinvändningen rör hur materialet delvis har tolkats, framför allt avsaknaden av lokala kontexter till de intervjuer som gjorts. Man hade kanske kunnat önska sig ett något mer reflexivt och prövande angreppssätt vad gäller tolkningen av det lokala materialet. Men återigen, det man vinner på karusellen förlorar man på gungorna. Hansens fokus är politiken och relationerna mellan samhällsnivåerna. Teoretiskt finns här en äldre tradition av politiska samhällsstudier som också hade som syfte att vara samhällsrelevanta. Hansen faller in i den traditionen. Och fokuseringen på samhällsrelevans är, enligt min mening, heller inget som bör avskrivas. Trots min kritik vad gäller lokala relationer och kontexter samt en generalisering som ”glesbygdsson” som konstruktion, anser jag att avhandlingen är mångfaceterad och intressant, empirin rik och valet av politikområden relevant. Den politiska dimensionen och planeringsperspektivet kan förhoppningsvis också ge ett bidrag till den regionalpolitiska debatten.

Ann-Kristin Ekman, Falun

Bo Nilsson: *Maskulinitet. Representation, ideologi och retorik*. Boréa bokförlag, Umeå 1999. 247 s. English summary. ISBN 91-89140-05-2.

I Bo Nilssons avhandling, med den något självsäkra huvudtiteln: *Maskulinitet*, finner vi en etnologi som håller sig innanför ämnesgränserna samtidigt som den

visar att etnologin tydligt kan befruktas via den interdisciplinära genusforskningen. Nilssons studie är mycket modern i den meningen att den är i tiden, dvs. den har en självklar utgångspunkt i en poststrukturalistisk epistemologi. Det innebär bland annat att kunskap är symbolisk såsom alla kulturella fenomen och att det är någonting som förmedlas via språket. Kunskap är vidare sedd som överenskommelser mellan människor och det är mellanmänskliga "förhandlingar" som ligger till grund för kollektiva uppfattningar som accepteras som sanningar. I denna konstruktionistiska kunskapssyn står språket i centrum och det har betydelse för Nilssons syn på det klassiska begreppsparat kön och genus. Kön föregår inte genus utan är även det symboliskt och ingår i den symboliska ordningen. Med utgångspunkt i Judith Butlers arbeten är kön med andra ord sett som ett performativt socialt fenomen. Kön är inte något som vi har eller är utan det är något som ständigt görs i social interaktion. Det är en process av ständigt tillblivande och maskulinitet representerar i det här sammanhanget en rörlig ansamling av praktiker, positioner och föreställningar vilka ligger till grund för olika manliga identiteter. Maskulinitet är med andra ord någonting som omtalas i pluralis även om avhandlingens huvudtitel förvirrar läsaren något här.

Utifrån ett mycket eklektiskt material och med inspiration från den australiske maskulinitetsforskaren Bob Connells studie *Masculinities* (1995) låter Nilsson oss följa med på en intellektuell vandring i heteronormativitetens landskap. Genom skriftliga och muntliga representationer i tre olika delstudier får vi se hur konstruktionen och naturliggörandet av maskulin normalitet skrivs och talas fram. I den generellt starkt textuellt orienterade analysen använder Nilsson en mängd olika "textformat". Det är allt från scoutspex och rättsprotokoll till biografiska intervjuer. Scoutspexet tillhör den första delstudien som tar upp scoutrörelsens retoriska maskulinitet, rättsprotokollen den andra som handlar om maskulinitet och sexualitet och de biografiska intervjuerna, slutligen, tillhör den tredje delstudien vilken handlar om s.k. "gamppojkar" i det samtida Västerbotten.

Det finns en stor tidsmässig spridning i studien. Texterna från scoutrörelsen hämtas mestadels från början av detta sekel. Rättsprotokollen härrör sig från tre brottmål i Umeå på 1950-talet och gamppojksintervjuerna är från 1990-talet. Det skulle kunna utgöra ett potentiellt metodologiskt problem för avhandlingsförfattaren men han klarar sig ur det galant då han i sina analysförfaranden så starkt fokuserar på språkets nor-

mativa funktion, dvs. hur betydelser av kön produceras respektive reproduceras i talet och texterna i avhandlingen. Den samhällliga och kulturella kontexten hamnar i bakgrunden med den här typen av relativt "oetnologiskt" analysförfarande. Språkets betecknande och normativa funktioner skriver Nilsson fram genom att:

1. Av- respektive omkoda materialet. Det innebär att han återberättar scoutmaterialet på ett nytt sätt där målsättningen är att säga något om texternas beönskade villkor.
2. Visa på hur maskulin normalitet skapas via dolda föreställningar om vad som är en "riktig" manlighet i de tre olika rättsfallen och hur de juridiska och rättspsykiatriska processerna producerar respektive reproducera heteronormativa ideal.
3. Problematisera den egna kunskapsproduktionen genom att belysa densamma reflexivt; det som den amerikanska feministen Donna Haraway brukar kalla den egna epistemologiska situationen.

Genealogiska begrepp som diskurs och symbolisk ordning utgör följaktligen avhandlingens övergripande teoretiska referensram men dock inte på något okritiskt sätt eftersom Nilsson på flera ställen i avhandlingen problematiserar diskursiv förståelse i relation till exempelvis metodologisk individualism och agentskap. Det är någonting som han lyckas mycket väl med, inte minst genom den, enligt mitt tycke, mycket innovativa diskussion han för i avhandlingens slutkapitel kring kulturvetenskapernas klassiska reflexivitets- och representationsproblematik. Han undviker därvidlag något av den smått metafysiska aura som det genealogiska språkbruket ofta kan generera i form av exempelvis begrepp och termer som överindividuella krafter, regimer, symboliska ordningar och så vidare; en begreppsapparat som ibland tenderar att sväva iväg från den empiri och de subjekt som den är satt att belysa.

Scoutrörelsen

I avhandlingens första delstudie (kap. 2) ägnar sig Nilsson åt att skriva fram det som han kallar det maskulina manuskriptet i texter som använts i uppfostrande syfte av Svenska Scoutförbundet. I teoretiska termer innebär det hur den manlige scouten formuleras som en symbolisk kategori genom olika retoriska strategier. I mer konkreta termer innebär det direkta och indirekta anvisningar om hur man bör uppträda som en "riktig" man. Med andra ord en typ av socialt och moraliskt manuskript, vars syfte var att tydliggöra och

återupprätta tydliga köns kategorier i en tid (1900-talets början) av instabila genusrelationer. I den något malplacerade kontextualisering av materialet som hamnat i bokens slutkapitel visar Nilsson hur dessa retoriska strategier samt naturligtvis scoutrörelsen i stort var del av ett brett konservativt disciplineringsprojekt i seklets början. Det var ett projekt vars retorik vilade på militarism, nationalism, disciplin och natur.

De retoriska strategier som genomsyrar texterna från Scoutförbundet är vidare tydligt kulturkritiskt antimodernistiska samt inte minst antiintellektuella och antisocialistiska. Det manliga manuskript som skrivs fram vilar på ett ridderligt skuldra vid skuldra-ideal, där kärleken till fosterlandet är central men där också tanken på ett klasslöst internationellt brödraskap är en framträdande del i retoriken. Det är dock ett brödraskap som bär koloniala förtecken och det visar Nilsson tydligt genom ett scoutspex från 1930-talet, där "vildarna" är irrationella och vidskepliga och den vite västerländske mannen får representera förnuft och rationalitet. Nilsson filtrerar genomgående scoutrörelsens texter genom kategorierna kön, klass och ras.

Texternas klassretorik både raserar och upprätthåller klasshierarkier, dvs. pojkscouten skall lära sig lyda Gud, fosterlandet och auktoriteten samtidigt som han skall bortse från social bakgrund. När det gäller kön är det en tydligt könsdualistisk värld som framträder i texterna. Olikheter baserade på kön utgör en självklarhet och kvinnlighet utgör manlighetens motsats. Manlighet är någonting som måste förvärfvas genom strapatser och hårdning. Kroppens hårdning och det praktiska förnuftets logik står i centrum för scoutrörelsens manliga fostran. En sådan fostran sker företrädesvis i naturen, som utgör motsatsen till det moderna stadslivets hot om ett förvekligande av den maskulina karaktären. Naturen representerar här en naturgiven ordning där mannen också kan hämta kraft. Parallellen till dagens mytopoetiska mansrörelse är här uppenbar men det är tyvärr ett spår som Nilsson inte har utvecklat i avhandlingen.

I framställningen av det maskulina manuskriptet framstår kroppen och kroppslig duglighet som central. Självbehärskning, kontroll och disciplinering är mycket viktigt och det svarar mot en rent biologisk syn på människan där det yttre förväntas avspegla det inre. En fullvärdig manlig medborgare besitter en atletisk kropp är undertexten. Kroppen är generellt en nyckelsymbol såväl för hela scoutrörelsen som för det manliga manuskriptet.

Maskulinitet och sexualitet

I avhandlingens andra delstudie analyseras tre brottmål från 1950-talets Umeå. Det är en mordbrand och två otuktsmål och författarens syfte är att undersöka hur brottslingen som manlig person beskrivs, formuleras och blir till i olika domstolsakter. Nilsson lyfter här fram de heteronormativa ideal som fungerar som måttstock utifrån vilket normalitet versus icke-normalitet bedöms. Den normerande ordningen i alla tre fallen vilar på föreställningen att en normal man är liktydigt med en familjeförsörjande heterosexuell man med god fysik. Nilssons poäng är här att dessa män inte bara är brottslingar i en juridisk mening utan de bryter också mot en reglerande genusordning som vilar på familjeförsörjaridealet och heterosexualitet.

I mordbrandsfallet blir den åtalade Rune Nestander sedermera klassad som sinnessjuk och kan inte fällas för branden. Nestander blir omformad till ett objekt i en rättspsykiatrisk diskurs och han blir i den processen föremål för generellt förklarande psykologiska modeller som gör att han till slut hamnar i den symboliska kategorin sinnessjuk. Hans egen möjlighet att ta sig ur detta nät av granskande blickar är minimal då allt han säger tolkas mot en fond av förklaringar, som i sin tur tolkar Nestanders utsagor som tecken på något annat. Det är som Nilsson skriver en misstankens praktik och objektifiering.

I de två otuktsfallen visar Nilsson hur starkt ett heteronormativt ideal styr utgången i de båda målen. En preskriptiv manlig sexualitet blir indirekt orsaken till att överfurir Bengt-Rainer Åkesson döms till ett mildare straff än vad som var brukligt i otuktsmål generellt under denna period. Den manliga sexualiteten ses som eruptiv, upplagringsbar och inte minst naturlig. Åkesson framställs delvis som ett offer för den naturligt svårkontrollerbara kraft som den manliga sexualiteten förväntas vara. Det försvarar indirekt Åkessons behov att låta en 5-årig och en 6-årig flicka vidröra hans penis och Åkesson döms till en villkorlig dom. Taxichaufför Ström har i det andra otuktsmålet haft sex med en 15-årig pojke. I detta fall exemplifieras hur heterosexualitet fungerar som en dominerande symbolisk ordning. Homosexualitet är här liktydigt med primitiva driftsimpulser och psykisk abnormitet.

Som en intressant avslutning av den andra delstudien i avhandlingen lämnar författaren för en stund sitt metatextuella analysätt och presenterar en tolkningsram som befinner sig närmare individerna. Det innebär bland annat att tolkningen av taxichaufför Ströms hand-

ling ses i ljuset av en väl etablerad manlig sexualitet där den 15-årige pojken görs om till ett feminint objekt i den sexuella handlingen och att det här presenteras ett utrymme för bisexualitet. En sådan tolkningsram ligger t.ex. i linje med sociologen Arne Nilssons studier kring homosexuella i Göteborg kring andra världskriget eller antropologen Don Kulicks arbete kring transsexuella i Brasilien. Avhandlingsförfattaren visar här på en berömvärd intellektuell flexibilitet och öppnar nya ingångar till materialet.

Gammpojkarna

I den medialt mest uppmärksammade delstudien av avhandlingen kommer tio s.k. gammpojkar i fokus och deras livsresor i heterosexualitetens periferi. Det är kroppen och arbetet som framstår som centralt för gammpojkarnas identitetsskapande. De har alla i sitt yrkesverksamma liv tjänat sitt uppehälle genom fysiskt krävande arbete. Utifrån Ella Johanssons begrepp ungdomamaskulinitet och karlmaskulinitet visar Nilsson att gammpojkarna befinner sig någonstans mitt emellan. Med utgångspunkt i en karlmaskulinitet som innefattar: kvinna, barn, hus, jord och häst så saknar gammpojkarna de två förstnämnda. Deras liv framstår som ofullständiga i relation till en kärnfamiljdiskurs. Precis som i de tidigare delstudierna så vägs subjektens handlingar mot ett överordnat maskulinitetsideal där heterosexualitet och familjeförsörjaridealet går hand i hand. I relation till dessa ideal blir de tio äldre männen mer eller mindre avvikande/perifera. Variationer och skillnader i de tio gammpojkarnas livshistorier relaterar Nilsson till det han kallar avgörande händelser. Det är framför allt sjukdomar, där kroppens värde devalverats, som utgör dessa avgörande händelser. Den skadedrabbade kroppen tvingar in personerna i nya förståelseformer, som Nilsson skriver.

Begreppet avgörande händelser använder författaren också som ett analytiskt verktyg för att diskutera den klassiska samhällsvetenskapliga frågan kring agenskap versus diskursiv förståelse. Med utgångspunkt i Judith Butlers idé om att vi måste se till de sprickor, felhärminingar och felciteringar som förekommer i iscensättandet av genusordningar, menar Nilsson att vi kan belysa agenskapets betydelse genom att ta fasta på de ögonblick, då informanterna uppmärksammar de krafter som gör dem till subjekt under kulturen. Avgörande händelser i livet då identiteten oundvikligen utsätts för kritisk reflektion kan vara ett dylikt tillfälle. Nilssons diskussion av agenskapets betydelse är en betydligt

mer jordnära version av Butlers svårtillämpbara idé om att uppmärksamma subversiva praktiker som ställer rådande genusordningar i ett parodiskt ljus. Diskrepansen mellan Butlers exempel från ”drag” och transsexuellas ”cross-gendering” och Nilssons gammpojkar framstår dock som lite väl stor för att kunna utgöra ett riktigt övertygande argument.

Reflexivitet

I avhandlingens sista kapitel, och det tillika inomvetenskapligt mest intressanta, diskuterar Nilsson den vetenskapliga representationens villkor. Förutom en något konstlad kontextualisering av materialet i början av kapitlet anknuter författaren i detta kapitel till en alltid lika aktuell reflexivitets- och representationsdiskussion inom framförallt antropologi och etnologi. Han gör det dessutom på ett innovativt sätt genom att bl.a. föra in begreppet sensibilitet både i relation till sitt material och till den egna kunskapsproduktionen. Sensibilitet står för emotionellt laddade föreställningar som ingår i den symboliska ordningen och legitimerar det innevarande. När det gäller scoutmaterialet visar Nilsson hur en känslomässigt stark men intellektuellt grumlig retorik är ett kraftfullt retoriskt hjälpmedel i scoutretoriken. När det gäller den egna kunskapsproduktionen använder författaren sensibilitetsbegreppet för att situera sig själv och sina egna känslor inför forskningsmaterialet. Vilken plats talar man ifrån och med vilka syften, är den grundläggande frågan. Med hänvisning till bl.a. Mary Poovey visar Nilsson på att många dekonstruktivistiska studier ofta saknar självreflektion kring det egna analysförfarandet. Man lyfter inte fram de emotionella motiv som ligger till grund för analysen.

Här redovisar författaren exempelvis sina egna motstridiga känslor inför scoutmaterialet. Han visar på sin egen genuspolitiska hållning i relation till ett material genomsyrat av kolonialism, patriotism, maskulin överhöghet m.m. Inte speciellt förvånande uppstår då vad Nilsson begreppsliggör som en sensibilitetens kollision, men det är nog så viktigt att det framgår. Implicit och även explicit kritiserar där författaren den typ av ”diary disease” som ibland har präglat den dekonstruktivistiska reflexivitetsdebatten. Att visa den egna situationen blir ibland till ett intet förpliktigande redovisande för att sedan övergå i en lika distanserad analys som i klassiskt ”detached” etnografiska skildringar. Det innovativa i Nilssons analys är här hur han exempelvis visar hur intervjun som social praktik reproduce-

rar heteronormativa ideal och han visar också det i den egna intervjupraktiken. Han talar själv om att antireflexiva genusdiskurser reproduceras i samtalsintervjuerna genom att forskaren (Bo Nilsson) undanhåller, alternativt spelar ett rollspel för att få fram så mycket information som möjligt.

Avslutningsvis skall sägas att Nilssons studie med all säkerhet kommer att bli ett standardverk i svensk maskulinitetsforskning för lång tid framöver. Det förtjänar den också, den är en mycket väl genomförd studie som både är teoretiskt driven och empiriskt grundad.

De invändningar som man kan ha mot studien är den långt drivna textuella orienteringen i analysen. Här förlorar Nilsson enligt min mening dimensionen av köns och genus görande i en förkroppsligad mening. Med subjekt som är så starkt inriktade på kroppsliga erfarenheter borde det kunnat få plats genom t.ex. mer etnografiskt hållna analyser av gammpojksmaterialet. Det diskursiva förståelsesättet fungerar alldeles utmärkt i relation till rättsprotokoll och textdokument från början av seklet men fungerar inte lika bra i relation till ett samtida intervjumaterial. Det butlerskt inspirerade analysättet och de begrepp som vidhänger detsamma har en starkt dramaturgisk klang men är i sin tillämpning ganska icke-kroppsliga, dvs. starkt textuellt orienterade. Det talas exempelvis om iscensättningar och performativitet utan att man refererar till s.k. Performance Studies eller utan att använda ett mer pragmatiskt orienterat diskursbegrepp som ser språk som just handling. Avhandlingen har härvidlag en analytisk slagsida genom att ett semiotiskt perspektiv på kön är så starkt fokuserat på språk som en litterär textverksamhet. Det innebär enligt min mening att kroppsliga erfarenheter och praktiker tenderar att försvinna ur sikte och det hade kunnat ge denna för övrigt förträffliga studie ytterligare en viktig aspekt i görandet av kön och speciellt i formandet av maskulin identitet i gammpojksstudien.

Ulf Mellström, Linköping

Eva Svensson: *Människor i utmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology 21. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1998. 220 s., ill. English summary. ISBN 91-2201808-5.

Med avhandlingen *Människor i utmark* har medeltidsarkeologen Eva Svensson sökt att, utifrån resultaten av

forntidensinventeringens revideringsinventering av Värmland åren 1987–1994, belysa mänskligt utnyttjande av utmarkens resurser via den fysiska fördelningen och spridningsmönster av i huvudsak tre olika fornlämningskategorier: fångstgropar för älg, lågtekniciska järnframställningsplatser och sätrar (fäbodrar). Den tidsperiod som står i fokus är tiden från mellersta järnåldern och fram till tidig medeltid men förhållanden både före och efter denna period beaktas. Det huvudsakliga källmaterialet, fasta fornlämningsplatser, har kontrollerats mot skrivna källor och äldre storskaliga lantmäterikartor, särskilt för tiden som följer efter den huvudsakliga undersökningsperioden. Arkeologiska undersökningar har utförts och ett urval av de olika fornlämningskategorierna har daterats för att upprätta en kronologi som spridningsmönstren ställs emot.

Rent geografiskt fotar sig avhandlingen på två undersökningsområden i norra och västra Värmland, Dalby och Gunnarskogs medeltida socknar. Dessa har enligt författaren tolkats som medeltida expansionsområden och socknarna skall vidare vara s.k. bygdesocknar. Båda är idag huvudsakligen skogsklädda och bebyggelsen koncentreras till sedimentmarker längs sjöar och vattendrag vilket den medeltida bebyggelsen också ansetts ha gjort. Under tidigmodern tid förekommer viss finsk inflyttning i de bägge socknarna. Under 1600-talet etableras nio järnbruk i Gunnarskog, men det dröjer till 1700-talet innan det första bruket etableras i Dalby. Till ytan är de båda undersökningsområdena 2 000, Dalby, respektive 500 kvadratkilometer, Gunnarskog. Klimatologiskt och odlingsmässigt ligger båda undersökningsområdena norr om Limes Norrlandicus med en vegetationsperiod på mellan 150–180 dagar.

Fångstgroparnas fördelning mellan de två undersökningsområdena skiljer sig åt. I Gunnarskog ingår något fler än hälften av groparna i system med två eller flera gropar i varje. Dessa system har en tendens att gå mellan två eller flera gårdar, ofta i lägen som bedöms vara svårgrävda och idag inte ligger synkront med dagens flyttstråk för älg. Dessutom antas dessa system ha varit försedda med någon form av spärrhäggnad, vilken skall ha styrt bytesdjuren i s.a.s. rätt riktning. Någon sådan spärrhäggnad är dock inte arkeologiskt belagd för undersökningsområdet. Dateringarna faller inom perioden bronsålder till historisk tid. Ingen skillnad i nyttjande-/anläggningsintensitet över perioden har påvisats för denna fyndkategori inom Gunnarskogs undersökningsområde.